

Nr 35

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående statligt stöd till förbättrad torrläggning av Kvismaredalen m. fl. områden i Örebro län.

I en till riksdagen den 2 november 1962 avlåten, till jordbruksutskottet hänvisad proposition, nr 196, har Kungl. Maj:t under återopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för samma dag hemställt, att riksdagen måtte dels godkänna att statligt stöd till förbättrad torrläggning m. m. inom Kvismaredalen m. fl. områden i Örebro län lämnas på i huvudsak det sätt som föreslagits i propositionen, dels medge att staten utfäster sig att intill ett belopp av cirka 240 000 kr. bidra till kostnaderna för kompensationsåtgärder i Hjälmaren som vattendomstol kan komma att föreskriva.

Departementschefen har — efter redogörelse bl. a. för tidigare torrläggningsåtgärder i Kvismaredalen och angränsande områden samt för nu framkomna förslag till torrläggning och därmed sammanhängande fullföljdsåtgärder — anfört följande.

»Kvismaredalen, Mosjöbotten och Västra Mosjön ligger på Örebro läns slättbygd och genomflyts av Täljeån, som utmynnar i Hjälmaren. Områdenas närmare belägenhet framgår av kartan. Genom att vattenståndet i Hjälmaren sänktes och Täljeåns nedre lopp kanaliserades torrlades under 1880-talet betydande åkerarealer. Markytan har därefter sänkts genom att torvjord bortodlats och samtidigt har avrinningen från övriga delar av Täljeåns nederbördsområde ökat. Genom dessa förhållanden har torrläggningen fortlöpande försämrats. Nu besväras bland annat cirka 7 000 ha åker, som ingår i omkring 630 brukningsenheter, ofta av vattenskador.

På uppdrag av Kungl. Maj:t — senast genom beslut den 27 april 1962 — har lantbruksstyrelsen i samråd med berörda centrala myndigheter och länsorgan utfört ett ingående utredningsarbete rörande förutsättningarna i tekniskt och ekonomiskt hänseende för att förbättra torrläggningen och i anslutning därtill genomföra rationaliseringsåtgärder av olika slag beträffande jordbruket i Kvismaredalen och de båda andra områdena. Vidare har klarlagts återverkningarna i socialt och ekonomiskt hänseende för hela den berörda bygden av fortsatt försumpning. På

grundval av detta utredningsarbete, för vilket redovisning lämnats i det föregående, har lantbruksstyrelsen med instämmande av samrådsmyndigheterna nu framlagt förslag i ämnet. Däri förordas i första hand vidgning av Täljeån och dess kanaliserade del — Kvismare kanal — samt såsom fullföljdsåtgärder invallningar och viss annan inre rationalisering. I anslutning därtill framförs synpunkter på behovet att främja den yttre rationaliseringen. Myndigheterna har vidare föreslagit, att statligt stöd i förhållandevis stor omfattning skall utgå till kostnaderna för torrlägningsåtgärderna och därmed direkt sammanhängande fullföljdsåtgärder. Dessa kostnader har beräknats till omkring 15 000 000 kr. Beträffande den närmare innebörden av förslagen torde få hänvisas till redogörelsen i det föregående.

1959 års riksdag (prop. 148; JoU 30; rskr. 284) har uttalat, att vid prövning av frågor om statligt stöd till åtgärder för inre rationalisering, till vilka hänförs bland annat torrläggning, bör beaktas att åtgärderna ur såväl företagsekonomisk som samhällsekonomisk synpunkt bör bidra till en sund investeringsverksamhet inom jordbruket. Mot bakgrunden härav samt rådande avsättningsläge för jordbruksprodukter bör enligt min uppfattning stor försiktighet iakttas då fråga är om förhållandevis kostsamma och mera omfattande torrlägningsåtgärder.

Det framgår av det utförda utredningsarbetet, att Kvismaredalen och de båda andra nu aktuella områdena innefattar några av de bästa jordbruksjordarna inom Närkes slättbygd. Brukningsenheterna har till övervägande del byggnader av god beskaffenhet. Topografiska och andra förutsättningar synes föreligga att genom yttre rationalisering i betydande utsträckning öka storleken och förbättra arronderingen av brukningsenheterna. Om torrläggningen förbättras torde rationell och lönsam jordbruksproduktion framgent kunna bedrivas inom områdena. Redan ur allmän jordbruksekonomisk synpunkt är det enligt min mening motiverat att ytterligare investeringar sker inom jordbruksföretagen i trakten. Härtill kommer dock att fortsatt försumpning av områdena, vilken medför att de ej kommer att kunna utnyttjas för produktiva ändamål, torde föranleda ekonomiska och sociala konsekvenser av stor räckvidd inte endast för direkt berörda jordbrukare utan även för befolkningen i övrigt inom bygden. Utebliven torrläggning har sålunda uppskattats medföra värdeförluster för jordbruksföretag på omkring 24 000 000 kr. Enligt av länsstyrelsen i Örebro län gjord uppskattning uppkommer härjämte förlust av eller inskränkt nytta av investeringar på 15 000 000 kr. i anläggningar och byggnader utanför jordbruket. Folkmängden uppges av länsstyrelsen komma att minska med omkring 1 300 personer utöver vad som följer av den mera normala befolkningsrörelsen. Från skilda håll har betonats att det råder stor osäkerhet hos befolkningen i bygden

beträffande framtidsutsikterna om försumpningen får fortsätta. Kravet på att förbättra torrläggningen i de aktuella områdena måste sålunda bedömas jämväl ur samhällsekonomisk synpunkt.

Mot bakgrunden av det anförda anser jag, att det är ett betydande allmänt intresse att torrläggningen i Kvismaredalen, Mosjöbotten och Västra Mosjön förbättras så att jordbruksjorden ej längre besväras av vattenskador. De av lantbruksstyrelsen beräknade kostnaderna härför, i runt tal 15 000 000 kr., måste bedömas mer än väl komma att uppvägas av de direkta och indirekta vinsterna. Givet är dock att utgifterna ej helt kan bäras av de berörda jordbrukarna. Med hänsyn härtill och till i det föregående angivna allmänna skäl förordar jag, att statligt ekonomiskt stöd och annan medverkan lämnas till torrläggningsåtgärdernas genomförande. I anslutning härtill vill jag erinra om att berörda kommuner enligt vad lantbruksstyrelsen redovisat ställt i utsikt att de kommer att lämna bidrag till kostnaderna i viss angiven utsträckning. Jag finner att det med hänsyn till nyttan för bygden av torrläggningen är väl motiverat att kommunerna lämnar bidrag.

Innan jag övergår till de regler, som bör gälla för statens medverkan, vill jag något behandla målsättningen för torrläggningen och rationaliseringsåtgärderna i övrigt. Den primära åtgärden för att fullständig torrläggning skall kunna ernås är enligt lantbruksstyrelsens utredningar att Täljeån och Kvismare kanal vidgas i enlighet med i ärendet redovisade översiktliga planer. I så nära anslutning härtill som möjligt bör i den utsträckning lantbruksstyrelsen angivit utföras fullföljdsåtgärder i form av invallningar, täckdikning m. m. Det är också angeläget att yttre rationalisering kommer till stånd i sammanhanget. Den av lantbruksstyrelsen och lantmäteristyrelsen framlagda översiktliga planen för sådan rationalisering synes mig vara väl ägnad att ligga till grund för det fortsatta arbetet i denna del. Nämnade rationaliseringsåtgärder bör följas upp genom driftsrationalisering.

Genomförandet av de nyss angivna åtgärderna torde, såsom lantbruksstyrelsen framhåller, på grund av deras omfattning ta relativt lång tid i anspråk. Stora arbetsinsatser kommer att krävas av lantbruksnämnden och lantmäterimyndigheten samt i vissa delar även av hushållnings-sällskapet och skogsvårdsstyrelsen. En viktig del av statens medverkan består därför i att rationaliseringsorganen avdelar personal för ändamålet och att det tillses att organens insatser nära samordnas. Enligt min mening bör riktlinjerna för verksamheten lämpligen behandlas vid det organiserade samråd under landshövdingens ledning, som jämlikt beslut av 1959 års riksdag (prop. 148; JoU 30; rskr. 284) bör äga rum mellan de förut nämnda organen inom länsrådets ram. Till överläggningarna bör även representanter för berörda kommuner och andra intressenter kunna kallas. Härigenom bör också naturvårdssynpunkterna kunna fram-

föras. Vederbörande centrala myndigheter bör — i erforderlig utsträckning genom att de samlade personalresurserna omdisponeras — avdela särskild personal för att i första hand ägna sig åt de olika arbetsuppgifterna inom Kvismaredalen, Mosjöbotten och Västra Mosjön. Det synes mig vara lämpligt att, såsom fallet varit i vissa delar av utredningsarbetet, den personal inom rationaliseringsorganen som stadigvarande blir sysselsatt med uppgifterna i fråga, sammanförs till en särskild arbetsgrupp. Formella beslut i förrättningsfrågor och rörande det statliga ekonomiska stödet m. m. bör dock i gängse ordning fattas av vederbörande länsorgan. Kostnaderna för rationaliseringsorganens insatser torde kunna täckas inom vederbörande myndigheters ordinarie avlönings- och omkostnadsanslag. För att bestrida eventuella kostnader för särskilda undersökningar genom utomstående expertis bör dock Kungl. Maj:t kunna ställa medel till förfogande ur anslaget Bidrag till jordbrukets rationalisering, m. m.

För vissa av de arbetsuppgifter, främst förrättningsåtgärder, som ankommer på lantbruksnämnden och lantmäterimyndigheten, skall enligt lantbruksnämndstaxan och lantmäteritaxan uttas ersättning av markägarna. I förut nämnda beslut den 27 april 1962 har Kungl. Maj:t bemyndigat lantbruksstyrelsen att utan kostnad för fastighetsägarna låta upprätta detaljplan för vissa avdikningsåtgärder inom Mosjöbotten och Västra Mosjön samt att i samråd med lantmäterimyndigheten utföra viss annan planläggning. För att stimulera till att förrättningar och andra åtgärder av olika slag snabbt kommer till stånd och för att underlätta en smidig handläggning bör enligt min mening inom hela området kostnaderna för att upprätta erforderliga detaljplaner, för projekteringsarbetet samt för förrättningar av olika slag i fortsättningen stanna på statsverket. Kungl. Maj:t torde äga besluta härom.

Regler rörande stödgivningen till investeringskostnader för torrläggning och fullföljdsåtgärder ges i kungörelsen den 11 juni 1948, nr 342, angående statligt stöd till jordbrukets yttre och inre rationalisering m. m. (rationaliseringskungörelsen). Dessa regler innebär i huvudsak, att statsbidrag normalt utgår med 25 procent av kostnaderna. Står åtgärderna i samband med yttre rationalisering av viss i kungörelsen angiven omfattning kan dock bidrag utgå med 40 respektive 50 procent. Härutöver har Kungl. Maj:t möjlighet, att då vissa särskilda skäl föreligger, medge högre statsbidrag än som eljest skulle kunna utgå. För att underlätta finansieringen kan, förutom statsbidrag, även statlig lånegaranti beviljas.

I fråga om stödgivningen till de i Kvismaredalen, Mosjöbotten och Västra Mosjön aktuella åtgärderna har lantbruksstyrelsen och samrådsmyndigheterna föreslagit att viss avvikelse skall kunna ske från nyss nämnda regler. Sålunda förordar styrelsen, att statsbidrag skall utgå med 50 procent till kostnaderna för arbetena i kanalen i Kvismaredalen

och med 40 procent till utgifterna för arbetena i Täljeån inom Mosjöbotten och Västra Mosjön, till vilka även hänförts kostnaderna för invallning i Mosjöbotten. Till övriga åtgärder — bland annat invallningarna i Kvismaredalen — föreslås att bidrag utgår enligt reglerna i rationaliseringskungörelsen. Med hänsyn till den grundläggande betydelse arbetena i Kvismare kanal och Täljeån har för hela uppgiften att förbättra torrläggningen i områdena delar jag uppfattningen, att särregler bör gälla för statsbidragen till dessa arbeten. För egen del anser jag dock att bidragen till åtgärderna i huvudavloppet inom alla tre områdena bör utgå med samma procentsats, nämligen 50. Jag finner också att bidragsgivningen till kostnaderna för invallningarna bör ske enligt enhetliga normer för samtliga områden. Med hänsyn till vikten av att yttre rationalisering äger rum i anslutning till torrläggningen anser jag, att bidrag till kostnaderna för invallningarna liksom för övriga fullföljdsåtgärder bör utgå enligt reglerna i rationaliseringskungörelsen. Kungl. Maj:t torde i och för sig äga utfärda erforderliga närmare bestämmelser av denna art.

Av lantbruksstyrelsens utredningsarbete framgår, att inverkningarna på förhållandena i Hjälmaren av åtgärderna i Kvismaredalen och angränsande områden blir ringa och att kostnaden för att eventuellt kompensera sådana inverkningsar ej torde överstiga 240 000 kr. I anslutning till styrelsens förslag i ämnet och under hänvisning till därvid anförda skäl förordar jag, att staten utfäster sig att intill ett belopp av angiven storleksordning bidra till att bestrida sådana kompensationsåtgärder, som vattendomstol kan finna erforderliga. Frågan om översyn av bestämmelserna för Hjälmarens reglering och skötseln av farleder m. m. i sjön bör såsom lantbruksstyrelsen och samrådsmyndigheterna funnit tas upp till slutlig prövning i annat sammanhang.

Rationaliseringsåtgärderna i Kvismaredalen och övriga områden bör slutligen även stödjas genom att medel ur jordfonden i erforderlig omfattning ställs till förfogande för sådana fastighetsförvärv som underlättar åtgärdernas genomförande. Erfarenheterna visar att ett tillfälligt överförande av fastigheter till lantbruksnämnden ofta är nödvändigt för att åstadkomma de åsyftade rationaliseringarna.

Det sammanlagda medelsbehovet för statsbidrag till här avsedda torrläggnings- och fullföljdsåtgärder kan med utgångspunkt från de av lantbruksstyrelsen angivna kostnaderna uppskattas till omkring 5 600 000 kr. Härav kan ungefär 2 900 000 kr. beräknas hänföra sig till åtgärderna i huvudavloppet och till de invallningar i Mosjöbotten, vilka torde bli aktuella under en första etapp i arbetena. Härutöver uppkommer anspråk på medel till sådana bidrag, som kan komma i fråga i samband med den yttre rationaliseringen. Med hänsyn till tidsåtgången för erforderliga synförrättningar och planeringar torde medelsbehovet för att utbetala statsbidrag bli ringa under innevarande och nästkommande budgetår. Därefter kan huvuddelen

av bidragsbeloppet på cirka 2 900 000 kr. behöva utbetalas under ett eller två budgetår.

Statsbidragen bör utgå ur anslaget Bidrag till jordbrukets rationalisering, m. m. Bidragen till kostnaderna för arbetena med huvudavloppet, till invallningarna i Mosjöbotten och eventuella kompensationsåtgärder i Hjälmaren bör för att undvika stora inskränkningar i medelstillgången för bidrag till rationaliseringsåtgärder inom andra trakter ej avräknas på den ram som under anslaget fastställs för bidrag till inre rationalisering. Behovet av bidragsmedel i övrigt för inre rationalisering och för yttre rationalisering torde komma att fördelas över flera år. Detta medelsbehov bör därför liksom behovet av statlig kreditgaranti för lån till torrläggnings- och rationaliseringskostnader kunna rymmas inom gängse bidrags- och garantiramar.

Med hänsyn till omfattningen av den statliga stödgivningen till nu ifrågasvarande projekt torde riksdagens godkännande av vad jag i det föregående förordat böra inhämtas innan ytterligare åtgärder i ämnet vidtas. Därest riksdagen ej har något att erinra mot mina förslag, bör de fortsatta åtgärderna igångsättas innevarande år.»

Utskottet. Såsom framgår av propositionen utgör vattenskadorna på markerna omkring Täljeån och Kvismare kanal ett stort problem för ifrågasvarande del av Närkes slättbygd. Den fortlöpande försumpningen av cirka 7 000 ha åker, ingående i omkring 630 brukningsenheter, har sålunda beräknats föranleda ekonomiska och sociala konsekvenser av stor räckvidd ej endast för direkt berörda jordbrukare utan även för befolkningen i övrigt inom bygden. Utebliven torrläggning har uppskattats försäkra värdeförluster på cirka 24 milj. kr. för jordbruksföretag samt förlust eller inskränkt nytta av investeringar på omkring 15 milj. kr. i anläggningar och byggnader utanför jordbruket.

I likhet med departementschefen finner utskottet det vara av allmänt intresse att torrläggningen i bygden förbättras så att jordbruksjorden befrias från vattenskadorna. Utskottet anser det betydelsefullt att, såsom avsetts, erforderliga fullföljdsåtgärder i form av inre och yttre rationalisering vidtages i direkt anslutning till torrläggningen liksom att sådana rationaliseringsåtgärder följes upp genom driftsrationalisering. Till kostnaderna för torrläggningen och fullföljdsåtgärderna bör i enlighet med propositionen bidrag lämnas av det allmänna. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om berörda kommuners intresse av att torrläggningen kommer till stånd ävensom att kommunalt bidrag ställts i utsikt för ändamålet. Statsbidrag har beräknats utgå med cirka 5,6 milj. kr. till torrläggnings- och fullföljdsverksamheten. Ungefär 2,9 milj. kr. därav belöper å åtgärder beträffande huvudavloppet i Kvismare kanal och Täljeån samt invallningar i Mosjöbotten. Någon mera väsentlig del av

bidragsbeloppet torde med hänsyn till tidsåtgången för erforderliga syneförrättningar och planeringar ej komma att utbetalas förrän efter utgången av nästkommande budgetår. Departementschefens förslag beträffande normerna för beräkningen av statsbidrag till torrlägnings- och rationaliseringsåtgärderna finner sig utskottet kunna tillstyrka. Utskottet förordar alltså bland annat att erforderliga statsbidrag skall utgå ur anslaget Bidrag till jordbrukets rationalisering, m. m., samt att de till omkring 2,9 milj. kr. beräknade bidragen beträffande huvudavloppet och invallningarna i Mosjöbotten liksom bidrag med intill cirka 240 000 kr. för eventuella kompensationsåtgärder i Hjälmarens ej skall belasta bidragsramen rörande inre rationalisering under anslaget.

Utskottet, som även i övrigt ansluter sig till vad som förordats och uttalats i propositionen, hemställer sålunda,

att riksdagen må

dels godkänna att statligt stöd till förbättrad torrläggning m. m. inom Kvismaredalen m. fl. områden i Örebro län lämnas på i huvudsak det sätt som i det föregående föreslagits,

dels medge att staten utfäster sig att intill ett belopp av cirka 240 000 kr. bidra till kostnaderna för kompensationsåtgärder i Hjälmarens som vattendomstol kan komma att föreskriva.

Stockholm den 29 november 1962.

På jordbruksutskottets vägnar:

NILS G. HANSSON

Vid detta ärendes slutbehandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Hjalmar Nilsson, Lage Svedberg,* Bertil Andersson, Hermansson,* Mossberger, Nils Hansson, Hedström, Ringaby, Gunnar Pettersson* och Isacson;

från andra kammaren: herrar Hansson i Skegrie, Antby,* fru Lindskog, herrar Eliasson i Moholm, Franzén, fru Jäderberg, herrar Lundmark, Trana, Hamrin i Kalmar och Hedin.

* Ej närvarande vid justeringen.